

getirileceği söylentileri yaygınlaştı. Ancak kendisini din aleyhtarı yazıları dolayısıyla sürekli olarak eleştiren gazetele-
rin, 1920'den itibaren nüfus politikası hakkında ileriyeye sürdüğü görüşlerini, "Avrupa'dan damızlık adam celbi" şek-
linde takdim etmeleri ve bu alanda kamuoyunda yoğun tartışmaların başla-
ması üzerine mebusluk söylentileri son buldu. Bundan sonra kendisini tama-
men *İctihad*'ın yayımına veren Abdull-
lah Cevdet, aynı zamanda, bir bölümü devlet yayını olarak basılan önemli bi-
yolojik materyalist eserler yayımladı. Bunların başlıcaları, Baron Holbach'ın
Akl-ı Selim adlı eseri (İstanbul 1928) ile
Voltaire'in *Râhib Meslier'nin Vasiyet-
nâmesi Hakkında* (İstanbul 1924) adlı
kitabıydı. Yine bu dönemde Le Bon ter-
cümeleriyle *Dilmestî-i Mevlânâ'yı* (İs-
tambul 1921) ve ilk baskısı 1914'te ya-
pılan *Rubâiyyât-ı Ömer Hayyâm ve
Türkçe'ye Tercüme*leri'ni (İstanbul
1926) neşretti. 29 Kasım 1932'de öldü.
Hayatı boyunca büyük tartışmalara se-
bep olduğu gibi ölümünden sonra da
cenaze namazının kılınıp kılınmayacağı
konusunda tartışmalar olmuştur.

Çok sayıda telif ve tercüme kitap
neşreden Abdullah Cevdet'in telif eser-
lerinin sayısı kırk altı, tercümele-
rinin sayısı da otuz bulur. Tipla ilgili olanları
(*Kolera, Müsikî ile Tedavi, A'mâlik ve İcti-
had*'da makale olarak da yayımlanan *Kaf-
kasya'daki Müslümanlara Beyannâme*)
dışındaki önemli bazı eserleri şunlardır:
Mahkeme-i Kübrâ (1895), *İki Emel*
(1898), *Hadd-i Te'dib, Ahmed Rıza
Bey'e Açık Mektup* (1903), *Fünûn ve
Felsefe* (1906), *Bir Hutbe* (1909), *İs-
tambul'da Köpekler* (1909), *Yaşamak Kor-
kusu* (1910), *Cihân-ı İslâma Dâir Bir
Nazar-ı Târihî ve Felsefî* (1922), *Âdâb-ı
Muâşeret Rehberi* (1927).

BİBLİYOGRAFYA :

Manastırlı İsmail Hakkı, "Târîh-i İslâmiy-
yet", *Surât-ı Müstakim*, sy. 72, Muharrem 1328, s.
305-307; sy. 74, Muharrem 1328, s.
337; İsmail Fennî (Ertuğrul), *İzâle-i Şükûk*,
İstanbul 1928; Peyami Safa, *Türk İnkûlâbına
Bakışlar*, İstanbul 1933; İbnülemin, *Son Asır
Türk Şairleri*, s. 244-247; Şerif Mardin, *Jön
Türklerin Siyâstî Fikirleri 1895-1908*, Ankara
1964, s. 162-185; a.m.f., *Continuity and
Change in the Ideas of the Young Turks*, An-
kara 1969, s. 13-27; Hilmi Ziya Ülken, *Türki-
ye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1966,
I, 387-405; M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal
Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve
Dönemi*, İstanbul 1981; K. Süssheim, "Abd
Allâh Djevdet", *EI' Suppl.* (Fr.), s. 59-64; [T.
H.], "Abdullah Cevdet", *IA*, I, 46; G. L. Lewis,
"Djevdet, *EI²* (İng.), II, 533; *TDEA*, I, 11-12.

 M. ŞÜKRÜ HANIOĞLU

ABDULLAH b. CÜBEYR

(عبدالله بن جبیر)

Ebü'l-Münzir Abdullâh b. Cübeyr
b. en-Nu'mân el-Ensârî
(3/624)

Uhud Savaşı'nda Ayneyn tepesindeki
okçuların kumandanlığını yapan
sahâbî.

Evs kabilesine mensup olup Birinci
Akabe Biatı'ndan sonra İslâmiyet'i ka-
bul etti. Medinelî yetmiş kişi ile birlikte
İkinci Akabe Biatı için Mekke'ye geldi.
Biattan önce Hz. Peygamber'le görüş-
mek istedi ve birkaç arkadaşıyla birlik-
te Peygamber'in kalmakta olduğu Ab-
bas'ın evine gitti. Fakat Abbas, Hz. Pey-
gamber'in Medineliler'le olan münase-
betini Kureysliler'den gizlemenin gere-
ğine inandığı için, onlara Peygamber'le
ancak Akabe'de görüşebileceklerini söy-
ledi. Abdullah da diğer ensar gibi Aka-
be'de Hz. Peygamber'e biat etti.

Abdullah b. Cübeyr Bedir ve Uhud sa-
vaşlarına katıldı. Uhud Savaşı'nda Hz.
Peygamber, İslâm ordusuna arkadan
gelebilecek saldırıya engel olmak mak-
sadyla sol taraftaki Ayneyn tepesine,
Abdullah b. Cübeyr kumandasında elli
kadar okçu yerleştirdi ve hiçbir şekilde
oradan ayrılmamalarını emretti. Sava-
şın başlangıcında müslümanların galip
gelmeye başladığını gören okçuların
büyük bir kısmı ganimetten mahrum
kalmamak için yerlerinden ayrılmaya
başladılar. Abdullah Hz. Peygamber'in
"bizim bozguna uğradığımızı, atlarımızı
kuşların kapıldığını görseniz bile, ben si-
ze haber gönderinceye kadar yeriniz-
den ayrılmayınız" buyurduğunu anlat-
maya çalıştıysa da, bütün gayret ve ısr-
arlarına rağmen çözülmeye engel ola-
madı ve yanında kalan okçu ile birlik-
te Hâlid b. Velid'in kumanda ettiği
Mekkeli süvarilerle savaşmak mecburi-
yetinde kaldı. Okla savaşa başlayan Ab-
dullah, oku bitince mızrağıyla, o da kırıl-
ınca kılıcıyla mücadeleye devam etti;
nihayet İkrime b. Ebû Cehil ve arkadaş-
ları tarafından şehid edildi. Müşrikler
onu öldürmekle yetinmeyerek vücudu-
nu delik deşik ettiler ve bağırsaklarını
dışarı döktüler. Âl-i İmrân sûresinin
152. âyeti, şehid oluncaya kadar Hz.
Peygamber'in emrini yerine getirmeye
çalışan Abdullah ve arkadaşlarını öv-
mektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Vakîdî, *Kitâbü'l-Megâzî* (nşr. M. Jones), Lon-
don 1965-66 — Beyrut, ts. (Âlemül-Kütüb), I,
131, 160, 219-220, 229-230, 232, 284, 301-
302, 323; İbn Hişâm, *es-Sîre* (nşr. Mustafa es-
Sekkâ v.dğr.), Kahire 1375/1955, I, 465, 689;
II, 65, 113, 123; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*
(nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, II, 39-
40, 41, 42, 47; III, 53, 475-476; IV, 7; VIII, 31;
Halîfe b. Hayyât, *Târîh* (nşr. Süheyl Zekkâr),
Dimaşk 1967-68, s. 29, 34; a.m.f., *et-Tabakât*
(nşr. Süheyl Zekkâr), Dimaşk 1966-67, I, 197;
İbn Habîb, *el-Muḥabber* (nşr. Ilse Lichtenstad-
ter), Haydarâbâd 1361/1942, s. 278-279; Be-
lâzürî, *Ensâbü'l-esrâf*, I (nşr. Muhammed Ha-
mîdullah), Kahire 1959, s. 241, 265, 317, 319,
330; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Bulak 1323-29
— Beyrut 1398/1978, IV, 81-87; İbn Abdülber,
el-İstî'âb (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahi-
re 1969, III, 877; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (nşr.
Muhammed İbrâhim el-Bennâ v.dğr.), Kahire
1390-93/1970-73, III, 194; Zehebî, *A'lâmü'n-
nübela*, II, 331; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ*, Ka-
hire 1941, I, 101, 120, 128; İbn Hacer, *el-
İşâbe*, Kahire 1328, II, 286.

MUSTAFA FAYDA

ABDULLAH b. CÜD'ÂN

(عبدالله بن جعدان)

Ebü Zübeyr Abdullâh b. Cüd'ân
b. Amr el-Kureşî
(ö. 600 m. [?])

Câhiliye devrinde mazlumları koruyan,
zenginliği ve cömertliği ile tanınan
Kureşli.

Teym b. Mürre kabilesine mensup
olup Hz. Ebû Bekir'in babasının amca-
zadesidir. Babası Cüd'ân b. Amr, annesi
Su'dâ bint Uveyc b. Sa'd'dır. GençliğİN-
de başına buyruk biri idi; çeşitli cina-
yetler işlediği için babasını ve kabilesini
kendi adına devamlı diyet ödemek mec-
buriyetinde bırakıyordu. Sonunda kabi-
lesiyle birlikte babası da oğlunu red-
detti ve artık onu himaye etmeyeceğini,
diyet borçlarını da ödemeyeceğini ilân
etti. Daha sonra kervanlarla ticaret
yapmaya başladı; esir ve köle ticaretiyle
de meşgul olarak büyük bir servete ka-
vuştı. Ficar savaşlarında kendi hesabına
yüz askeri teçhiz ederek aynı za-
manda Kureys kabilesinin kumandanlı-
ğını yaptı. Yaşlandıkça cömertliği artı-
yor, birçok köle ve câriyeyi âzat edip
yardımda bulunuyordu. Meşhur sahâbî
Suheyb-i Rûmî de onun kölelerinden idi.

Abdullah b. Cüd'ân'ı Câhiliye dön-
eminde büyük bir şöhrete ulaştıran ha-
dise, *Hilfü'l-fudûl** antlaşmasıdır. Zul-
me uğrayanların haklarını zalimlerden
alincaya kadar mücadele etmek üzere
yemin edenlerin katıldığı ve Hz. Pey-

gamber'in de hazır bulunduğu bu antlaşmayı, Abdullah b. Cüd'an ile Zübeyr b. Abdülmuttalib düzenledi. Hilf'ül-fudûl ile büyük bir itibar kazanan Abdullah, yalnız Mekkeliler'i değil, Arap Yarımadası'nın muhtelif yerlerinden hac, umre veya ticaret maksadıyla Mekke'ye gelenleri de himayesine alır, onların silâh ve eşyalarını muhafaza ederdi. Ayrıca onun herkese açık sofrası, bol ikramları ve hediye dağıtması gibi üstün hasletleri, başta Ümeyye b. Ebü's-Salt olmak üzere, bazı şairlerin kasidelerine konu teşkil etmiş ve bu durum Mekkeliler arasında da itibar kazanmasına yol açmıştır. Hz. Âişe, onun sahip olduğu bu hasletlerin âhirette kendisine bir fayda sağlayıp sağlamayacağını Hz. Peygamber'e sormuş, Peygamber de, "Hayır, çünkü o bir defa olsun, 'Rabbim, kıyamet gününde günahlarımı affet!' dememiştir" şeklinde cevap vermiştir.

Abdullah b. Cüd'an'ın nübüvvetten 10 yıl kadar önce öldüğü tahmin edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sîre* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), Kahire 1375/1955, I, 134; İbn Sa'd, *eş-Tabakâtü'l-kübürâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, I, 127, 219; III, 226; Zübeyrî, *Ne-sebü Kureyş* (nşr. E. Lévi—Provençal), Kahire 1961, s. 291-293; İbn Habîb, *el-Muḥabber* (nşr. Ilse Lichtenstadter), Haydarâbâd 1361/1942 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Âfâki'l-cedîde), s. 137-138, 167, 171, 237, 240-241, 304, 305; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (nşr. Servet Ukkâşe), Kahire 1960, s. 175, 475, 576, 583, 604; Belâzürî, *Fütahu'l-büldân* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Kahire 1956-60, I, s. 58; a.m.f., *Ensâbü'l-eshraf*, I (nşr. Muhammed Hamîdullah), Kahire 1959, s. 102; İbn Düreyd, *el-İştikâk* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1378/1958, s. 141-144; Mes'ûdî, *Mürâcâ'ü-z-zeheb* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamid), Beyrut 1384-85/1964-65, II, 286-287; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, Beyrut 1968, II, 77; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Kahire 1351-58/1932-39 — Beyrut 1401/1981, II, 217-218; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal ft târihi'l-'Arab kıable'l-İslâm*, Beyrut 1968-72, IV, 94-103; Ch. Pellat, "Abd Allâh b. Cüd'an", *El²* (Fr.), I, 45-46.

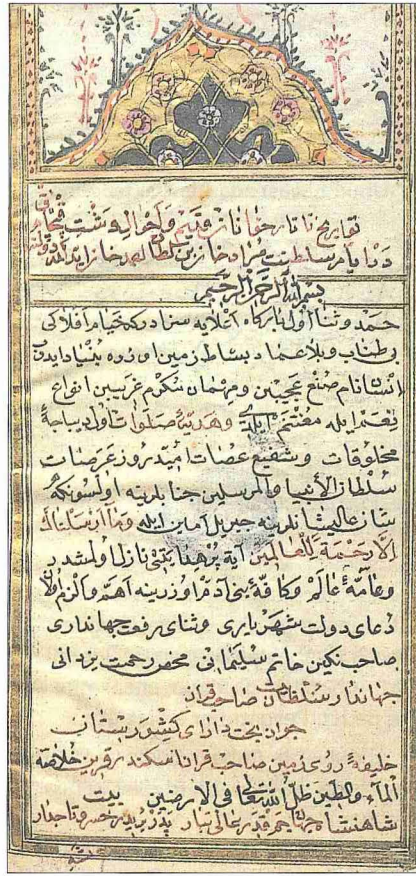

MUSTAFA FAYDA

ABDULLAH ÇELEBİ

XVII. yüzyıl
Osmanlı tarihçisi.

1610'da Kefe valiliğine tayin edilen Rıdvan Paşa'nın oğludur. Bu sebepten Rıdvan Paşazâde diye tanınır. Kaynaklarda hayatıyla ilgili fazla bilgi yoktur. Muhtemelen Kırım'da babasının yanın-

Abdullah Çelebi, *Tevârîh-i Deşt-i Kıpçak* (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., nr. 289, vr. 1*)

da yetişti. Daha sonra İstanbul'a geldi; IV. Murad ve Sultan İbrâhim devirlerinde müteferrika*lık hizmetinde bulundu. Tarihle ilgili eserleri yanında, Abdî mahlasıyla şiirler yazdığı da bilinmektedir.

1639'da Sadrazam Kara Mustafa Paşa adına kaleme aldığı *Târîh-i Mısr* adlı eserini Sultan İbrâhim'e sundu. *Teşa'ül-lü'l-ehzâr fi 'acâ'ibi'l-aqtâr* adlı Arapça bir kitaba dayanılarak yazılan bu eser, bir dünya tarihi şeklinde tasarlanmış olup dokuz fasıldan meydana gelmiştir. Eserin son faslı, I. Selim'in Tumanbay ile yaptığı savaşlarla ilgilidir. Kaptanıderya Hüseyin Paşa'ya ithaf ettiği *Tevârîh-i Deşt-i Kıpçak* adlı diğer eseri ise Kırım hanlarının 1047 (1637-38) yılına kadar olan tarihini ihtiva etmektedir. Eser ayrıntılara girmemekle birlikte, mevcut bilgilerin sağlam olması ve bazı konularda müellifin bizzat kendi müşahedelerine dayanması bakımından değerlidir. Bu eserin A. Zajaczkowski tarafından ilmi neşri yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdullah Çelebi, *Tevârîh-i Deşt-i Kıpçak* (nşr. A. Zajaczkowski), Varszawa 1966, s. 7-20, 27; *Osmanlı Müellifleri*, III, 103-104; Babinger (Üçok), s. 194-195; Karatay, *Topkapı-Türkçe Yazmalar*, I, 196-327.

MUZAFFER ÜREKLİ

ABDULLAH ed-DİHLEVİ

(عبدالله الدهلوی)

Abdullâh b. Abdillatîf ed-Dihlevî
en-Nakşibendî
(ö. 1240/1824)

Mutasavvîf, Nakşibendiyye tarikatının
Hâlidîyye kolunun kurucusu
Hâlid-i Bağdâdî'nin şeyhi.

Gulâmu Ali diye de tanınır. 1156'da (1743) Pencap'ta doğdu. Rüyasında gördüğü Hz. Ali, doğacak çocuğuna kendi adını koymasını istediğinden babası ona Ali adını verdi. Büyüme çağına gelince Gulâmu Ali adını aldı. Fakat daha sonra rüyasında Hz. Peygamber'in kendisine "Abdullah" diye hitap etmesi üzerine bu iki isimle tanındı. Dinî ilimleri küçük yaşta öğrenmeye başladı. Daha sonra Delhi'ye giderek Abdülazîz ed-Dihlevî'den *Şahîh-i Buḥârî* okudu. Tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerinde kısa zamanda oldukça ileri bir seviyeye ulaştı. Babası, Kâdirî Şeyhi Nâsiruddin'e intisap etmesini istediysede bu istek gerçekleşmeden şeyh Nâsiruddin ölünce onu bu konuda serbest bıraktı. Nakşibendî şeyhi Cân-ı Cânan Mazhar'a (ö. 1195/1780) yirmi iki yıl hizmet ettikten sonra ondan irşad için mutlak icâzet aldı. Şeyhi bir Şîî tarafından öldürülünce onun yerine geçti ve kısa zamanda büyük bir üne kavuştu. Müridlerinin tasavvufî terbiyesiyle ilgilenmesi yanında günün belli saatlerinde zâviyesinde hadis, fıkıh, tefsir ve tasavvuf dersleri okuttu. Kendisinden feyiz almak için Anadolu, Suriye, Irak, Hicaz, Horasan ve Mâverâünnehir'den ziyaretine gelenler, giderek artmaya başladı. Nakşibendîliğin Hâlidîyye kolunun kurucusu Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî de, "Hz. Peygamber'den rüyada aldığı emir üzerine", Hindistan'a giderek şeyhin müridi oldu. Dihlevî, Kasım 1824'te Delhi'deki zâviyesinde vefat etti.

Nakşibendîliğin Müceddidiyye-i Dihleviyye kolunun kurucusu olarak kabul edilen Abdullah ed-Dihlevî, semâa önem vermemekle birlikte Çiştîliğin tesiriyle vecd ve şevk halleri gösterirdi. Kazânî,